

Doğma Qarabağımızda 30 il qəlbimizi didib-tökən tarixi haqsızlığa rəşadətli Azərbaycan Ordusu 5 il əvvəl Ali Baş Komandanına, xalqına arxalanaraq son qoydu. Torpaqlarımızı qansız düşmənin əlindən döyüşərək aldı. Diplomatik yollarla mümkün olmayan haqq-ədaləti hərbi yolu ilə həll etdi igid Azərbaycan əsgəri. Azadlıq, müstəqillik, suverenlik kimi bəşəri dəyərləri ordumuzun qazandığı zəfərlə doya-doya yaşadıq. Üstündən 5 il keçməsinə baxmayaraq, bu qürurlu anların, hissələrin təsirindən hələ də çıxmamışıq, o hissələr bu gün də qəlbimizi sonsuz sevinəcə bürüyür, bu gün də bir uşaq kimi onun təsiri altında kövrəlirik.

44 günlük qələbədən sonra təbii ki, mən də Qarabağda olmuşam, Şuşada onu bizlərə yenidən bəxş edən şəhid əsgərlərimizin ruhunu ehtiramla yad etmişəm, Suqovuşanın sularına baxaraq onu yenidən bizə qovuşduran igid oğullarımızın xatirəsinə kövrəlmişəm, Xudafərin körpüsünün yanında Arazın sularına boylanaraq şəhidlərimizin ruhu qarşısında diz çökmüşəm. Xan Arazın sularının sevinclə çağlamasını görmüşəm. Bir də dağıdılan, viran qalan yurd yerlərimizi görmüşəm. İnsan vəhşiliyinin hüdudsuz olduğunu onda bütün varlığımla hiss etdim.

Bütün bunlar qələbədən 1 il sonra idi, Zəfər yolu yenidən istifadəyə verilmişdi və mən də bu yolla Şuşaya gedən ilk qrupun tərkibində idim. O vaxtdan bu günə qədər Qarabağda elə möhtəşəm işlər görüldü ki, onları gözlərimlə görmək, bu işlərdən yazmaq bir jurnalist kimi mənim də boyunumun borcu olduğunu bilirəm. Bu gün Qarabağa getmək daha da asanlaşıb. Portaldan qeydiyyatdan keçərək hər kəs bu müqəddəs yerləri ziyarət edə, şəhidlərimizin ruhunu yad edə bilər. Bu dəfə Şuşaya Ağdam istiqamətində getməyi planlaşdırdım. Çünki 44 günlük müharibədən sonra həm Üçtərəfli razılaşma əsasında, həm də antiterror əməliyyatı ilə azad edilən torpaqlarımızda olmamışdım.

Hanı sənin ağ damların, qoca Ağdamın?

Bərdədən yeni çəkilən Ağdam yolu- na keçirik. Yolum başlanğıcında bir anlıq işğal dövründə bu yola tökülən qum anbarının qarşısında dayanıb kövrələn, Ağdam istiqamətinə baxaraq göz yaşlarını içinə axıdan Milli Məclisin deputatı Aqil Abbasın ekranın bu tayında bizləri də kövrəldən halını xatırladım. Evin-əşiyin bir addımlığında ola, yurdun-yuvanın həsrətini çəkəsan, amma əlin çatmaya. Bəlkə də bizlərə bu sınaq lazım idi. Bu sınaq çox qaranlıqların üstünü açdı, bu sınaq hər şeydən əvvəl gözümüzü açdı. Öz insanpərvərliyimiz, humanizmimiz bizləri lap kor edibmiş.

Ağdam yolu indi bizi azad, lakin daşı daş üsto qalmayan Ağdama aparırdı. Yola söz ola bilməz, yolboyu hələ də mina təhlükəsi olduğundan giriş qadağan olunan torpaqlarımızın payız büsatını seyr edirik. Ağdama çatırıq. Ağdam dağıntılardan kənarda yenidən inşa edilir. Ağdamın Ağ damlarından əsər-əlamət qalmayıb. Respublikanın ən abad, ən firavan şəhəri olan Ağdamdan bu gün yalnız xarabazarlıqlar qalıb. Ağdamlılar bu 30 ildə nələr yaşadırlar bir özləri bilirlər. Təkcə ağdamlıları mı? Bu işğal, eyni zamanda, muğam beşiyimiz olan Ağdama bir zərbə idi. Milli-mənəvi dəyərlərimizə bir zərbə idi. Həmkarlarımdan biri o illərdə yazmışdı ki, çadır şəhərində Qədirlər, Saralar doğulmaz. İlk qarşımıza çıxan yenidən inşa edilərkə istifadəyə verilən Ağdam Muğam Mərkəzi

oldu. 2023-cü ildə inşasına başlanan bu bina bu il may ayının 10-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyevanın iştirakı ilə açılıb. Burada 474 yerlik konsert zalı var. Muğam Mərkəzinin ərazisində 615 tamaşaçı tutumu olan açıq amfiteatr da inşa edilib. Mərkəz Qarabağ bölgəsində qədim muğam sənəti incisinin işğaldan əvvəlki şöhrətinin özünə qaytarılmasında böyük rol oynayacaq.

Əriyən nisgillər

Ağdam Cümə məscidini 1868-1870-ci illərdə Memar Kəbəlayı Səfican Qarabəy tikmişdir. 1993-cü il işğaldan sonra digər tarixi abidələrimiz kimi, Ağdam Cümə məscidi də yandırılıb, ciddi dağıntılara məruz qoyulub. 2022-ci ildə burada konservasiya və restavrsasiya işləri aparılıb. Ağdam məscidində digər ziyarətçilər kimi mən də daxil oluram. Əvvəlcədən burada namaz qılmağı niyyət etmişdim. Lakin elə ilk duanı oxumuşdum ki, mənə qəhər boğdu, özümü ələ almağa nə qədər çalışsam da mümkün olmadı. Hər iki əlimlə üzümü tutdum və bu hissələrimi başqalarından gizlətməyə çalışdım. Çünki məscidin içi insanlarla dolu idi, bəziləri namaz qılır, bəziləri isə bu anları əbədləşdirmək üçün şəkil çəkdirirdilər.

Kövrək xatirələr məni 1993-cü ilin aprel ayına aparmışdı. O illərdə Azərbaycan radiosunda çalışırdım. Qarabağda baş

verənlər hamımızı sarsıdırdı. Ağdama gəlmişdim, buradan silsilə verilişlər hazırlamalı idim. Mənimlə gələn mədəniyyət işçiləri döyüşçülər qarşısında çıxış edəcək, onların döyüş ruhunu qaldıracaqdılar. Bizi Rayon Partiya Komitəsində qarşıladılar və döyüş bölgələrinə getmək üçün bələdçi verdilər. Lakin döna-döna bildirdilər ki, bu çox təhlükəlidir və düşmən Ağdamın bir addımlığındadır.

Biz Muğanlı və Papravənd kəndlərində olduq, qəhrəman döyüşçülərlə, könüllülərlə görüşdük. Bu döyüşçülər bu cür təminatla, bu cür idarəetmə ilə irəli getməyin mümkün olmadığını bilsələr də, bir addım geri dayanmırdılar. Papravənddə könüllü diviziyanın yerləşdiyi məktəbin həyətinə bir ədəd tankı görüb sevinmişdik, lakin bu sevinc uzun sürmədi. Tank döyüşçülərin işinə yaramamışdı, xarab idi. Ağdamın girişində 1 nömrəli məktəbdə

san cəsədlərinin sayı varmı? Bu cəsədlər də məscidə gətirilir və orada doğmalarına təhvil verilir.

Ağdam Şəhidlər xiyabanında bu igid insanın qəbrini ziyarət edirik. Bir faktı yazmaq istəyirəm, Allahverdi Bağirov üç gün ərzində təkcə 1003 xocalını əsirlikdən xilas etmişdi. Bundan başqa, o, həm də Ağdamın “Qarabağ” futbol klubunun şərəfini qoruyub. 1976-cı ildə klubun baş məşqçisi təyin olunub və həmin ildə keçirilmiş Ümumittifaq birinciliyində Azərbaycanın 4-cü yeri tutmasında böyük səy göstərib. Bu gün “Qarabağ” futbol komandası dünyanı heyran qoyur. Ağdam Şəhidlər xiyabanını hər gün yüzlərlə insan ziyarət edir, şəhidlərin ruhuna dualar oxuyur.

Xankəndi, sən bizimsən!

Ağdamdan sonra Əsgəran yolu ilə Xocalı, Xocavənd yaxınlığından keçərək irəliləsək də, xalqımızın yaşadığı faciənin miqyasını elə buradan da görmək mümkün olur. Bu ərazilər Xocalı faciəsinin törədildiyi yerlərdi. XVIII əsrdə Pənahəli xanın öz xanlığının şərq sərhədində tikdirdiyi “Əsgəran qalası” adı ilə tanınan sədd, Qarqarçayın bu gün aramla axan suları o faciənin əbədi şahidləridir. Xocalının azad edilməməsi bir nisgil kimi ürəyimizdə qalmışdı. 2023-cü il sentyabr ayının 19-dan

uzaqdan seyr etmək belə insanı kövrəldir. Laçın həsrətimiz çox böyük idi. Düşmən dədəsinin qoyub getdiyi sərvət kimi Laçına yiyələnmişdi. Laçınlıların evlərinə girib orada rahatca yaşayırdılar. Laçın rayonu Azərbaycan Respublikası BMT-yə üzv qəbul edildikdən (1992-ci il martın 2-si) 77 gün sonra - mayın 18-də işğal edilmişdi. Ermənistan rəhbərliyi belə bir fikiri həmişə asılanmağa çalışılıb ki, əvvəllər, ümumiyyətlə, ermənilər yaşama-yan Laçın rayonu Ermənistana qalmalıdır. Ali Baş Komandan isə deyirdi: “Laçın, Kəlbəcər və Şuşa Azərbaycanın qayıtma- sa, heç bir razılaşma ola bilməz”.

10 noyabr razılaşmasına əsasən 2020-ci il dekabrın 1-də Laçın rayonu öz yurisdiksiyasına qaytarıldı. Ali Baş Komandan Laçında Azərbaycan bayrağını yüksəltdi. Azad Laçına, gözəl Laçına daxil olurduq. Gözlə görülən həqiqətləri təsvir etməyin çətinliyini indi daha aydın hiss edirəm. Laçın uralıq mücəssəməsi kimi öz əzəmətinə saxlayıb. Bu əzəməti daha da təsirli edən burada gedən yenidənqurma işləridir. Özlünəməxsus arxitekturası olan yaşayış binaları, dağların qoynundan qıvrılaraq keçən yollar, möhtəşəm mənzərələr rahatlıqla Avropa şəhərləri ilə iddiaçı girə bilər.

Yenə möhtərəm Prezidentimizin sözlərinə istinad etmək istəyirəm: “Düşmənin belini qırdıq və bu gün biz yeni reallıq yaratdıq”.

Bu reallığı Həkəri çayı sahilində salınan istirahət mərkəzində, Zabux kəndində də gördük. Laçın adının əzəmətinə hər gün doğruldu. Burada insan əlləri ilə xatirələr yaradılır.

Unudulmaz xatirələr

Laçından Zəngilana, Ağalıya doğru irəliləyirik. Hava yağışlıdır. Hərdən yağış dayanır, dağların arxasından boylanan günəşin şəfəqləri ətrafı nura boyayır. Ətrafda payızın min bir rəngini görmək olur. Bu gözəl ovqatımız uzun sürmüş, Uzaq-

dan o məşhur Laçın dəhlizi görünür. Artıq Həkəri çayı sərhəd rolunu oynayır. Biz Qubadlının kəndlərinin xarabalıqlarının arası ilə irəliləyirik. Burada Nizami Gəncəvinin “Nuşirəvan və bayquşların söhbəti” hekayəsi yadıma düşdü. Qısaca demək istəyirəm ki, qızını digər bayquşun oğluna vermək üçün ata bayquş çehiz olaraq çoxlu xarabazarlıq istəyir. Digər bayquş isə deyir ki, nə qədər ki, Nuşirəvan hökm-

rada aparılan işlər də adına layiqdir. “Zəfər yolu”, həqiqətən, zəfərimizi tamamladı. Şuşaya və işğaldan azad olunan şəhər və kəndlərimizə hər gün yüzlərlə insan səfər edir. Bu səfərlərin mənəvi dəyəri çox dərin- dir. Bu insanları buraya, eyni zamanda igid əsgərlərimizin keçdiyi döyüş yolunu, düşmənin dağıdıb viran qoyduğu yurd yerlərimizi görmək istəyidir çəkib gətirən. Onlar bu vəhşilikləri öz gözləri ilə gördük- cə, düşməne nifrətləri bir az da artır, şəhidlərimizin ruhunu daha böyük ehtiramla yad

edirlər. Qarabağda gedən tikinti-quruculuq işləri isə onların qəlbini dağa döndərir.

Dağların döşündə məğrur Laçınım

Şuşa-Laçın yolu. Laçın dəhlizi. Bu yolu getməyi necə arzulayırdıq. Bu yolla Ermənistan separatçıları silah-sursatla təmin edirdi, bu yolla xarici havadarların Qarabağa yardımları daşınırdı. Bu yol ci- nayətkar qruplaşmaların şah damarı idi. Qarabağın səravətinə də məhz bu yolla ta- layırdılar. Öncə bu yolda qurulan sərhəd keçid məntəqəsi ermənilərin niyyətlərini pozdu. Sonra təbiətsevərlər və könüllülər bu yolda uzunmüddətli aksiya keçirdilər. Qarabağa və Qarabağdan daşınan yüklərə nəzarəti tələb etdilər. Təbii sərvətlərimizin qanunsuz yolla talan edildiyini bütün dün- yaya car etdilər.

Aksiyada iştirak edənlər soyuq, şaxta demədilər, qara, çovğuna dözdülər, çünki onların qəlbini vətən sevgisi isidirdi. Düşməne nifrət onlara güc verirdi. Nəhayət, 2023-cü ilin sentyabr ayındakı antiterror əməliyyatından sonra erməni separatçıları üçün bu yoldan sonuncu gediş oldu. Bəlkə də ermənilər öz mövcudluqları dövründə ilk dəfə öz cinayətlərini dərk edərkə Qarabağı tərk etdilər. Çünki onlar bu qanlı cinayətlərin birbaşa iştirakçıları idilər.

Bu düşüncələrə elə dalmışdım ki, Laçına çatdığımızı fərqlənməmişdim. Laçını

Elmira MEHDİYEVA,
journalist

Zaqatala